

ΝΟΥΜΑΞ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΟΝΟΣ Ε'. | ΑΘΗΝΑ, Κυριακή 29 του Απριλίου 1907 | ΓΡΑΦΕΙΑ: Δρόμος Οικονόμου αριθ. 4 | ΤΑΡΙΧ. 245

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΨΥΧΑΡΗΣ. 'Η «'Αρρωστη Δούλα» (συνέχεια).
- ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ. 'Από άφορμή ενός λόγου για τὸ ἔθνικ ἔπος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.
- ΙΩΝ. 'Ο δωδεκάλογος τοῦ γύφτου.
- ΚΡΙΣΝΑ. 'Η Λαζική (τέλος).
- ΝΙΚΟΣ ΒΕΗΣ. Καλλιρρόη Ἀδαμίδου.
- ΙΕΙΟΝΑΣ. 'Ο Ναζωραῖος.
- ΠΟΙΗΜΑΤΑ. Λίκας Ἀρβανίτης. Μήτσης Καλαμάς.
- Μ. Γ.
- ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ

Ο ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ (*)

Φίλε ποιητή,

Πῶς μπορῶ νὰ κρίνω ἓνα τέτοιο ποίημα ; Δὲ θὰ σὰς πῶ τὴ γνώμη μου, μὰ μερικά μου συναισθήματα σὰν τὸ διάβαζα. Πρὶν μοῦ τὸ στείλετε σεῖς, τὸ εἶχα πάρει καὶ τὸ διάβαζα ἀνάγκη. Ὑστερα τὸ ξαναδιάβαζα πάλι ἔτσι. Καὶ τώρα τὸ πῆρα ἀπὸ τὴν ἀρχή. Σὰν ὅλα τὰ ἀληθινὰ καὶ βαθειὰ ἔργα τέχνης, τὸ πρῶτο κοίταγμα δὲν ἀρκεῖ ὅσο περισσότερο τὸ

(*) Σημ. τοῦ «Νουμά» : Τὸ κριτικώτατο αὐτὸ γράμμα στέλληκε στὸν ποιητὴ Παλαμᾶ ἀπὸ κάποιον φίλο σημαντικὸ, ποῦ μᾶς ἔδωκε τὴν ἀδεια νὰν τὸ δημοσιεύουμε.

κοιτάζω, τόσο μ' ἰσχύει περισσότερο, καὶ τόσο βρίσκω περισσότερους θησαυροὺς μέσα του. Γιατὶ εἶναι πλούσιο, πάρα πολὺ πλούσιο τὸ ποίημά σας — ὅπως ἄλλως τε καὶ ὅλα τὰ ποιήματά σας. Εἶσθε δημιουργός, δηλαδή φιλόσοφος, δηλαδή ποιητής. Ἡ ἐπική διήγηση τοῦ ποιήματος μόλις διακρίνεται, γιατί ἡ λυρική μουσική τὴν σκεπάζει, τὴν πνίγει κάποτε. Ὁ Γύφτος εἶναι σὰ μιὰ πρόφαση, γιὰ νὰ πῆτε πρὸ ξάστερα καὶ πρὸ ἐλεύθερα ἐκεῖνο τοῦ στοχάζεσθε. Ἄλλὰ τί καλὰ διαλεγμένη πού εἶναι ἡ πρόφαση αὐτή. Καὶ οἷς βέβαια δὲν τὸν ἐδιαλέξατε τὸ Γύφτο, ἀλλὰ τὸν ἐνοιώσατε καταβαθὰ, καὶ μόνος ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη σὰς συντάραξε καὶ σὰς μίλησε στὴν ψυχὴ. Κεῖ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς Γύφτους, ἐρπείατα ἐντείνοντας, δυναμώνοντας κάθε γύφτικη χερδὴ, ἐρπείατα ἐνα Γύφτο ξεχωριστό, μεγαλύτερο, ωραιότερο, δυνατώτερο — καὶ στὸ στόμα του βάλσατε τὴν ἑλληνική, τὴ νεοελληνική, τὴ βαθύτατη ψυχὴ σας. Βάλσατε τὴν ψυχὴ τὴ νεοελληνική, ποῦ βαρβήθηκε στὸς περασμένους πολιτισμοὺς, ἐπειδὴ εἶδε διάφανα πὸς πέθαναν καὶ πᾶνε, καὶ ἐπειδὴ ἔχει κάτι μέσα της, ἔχει κάτι καινούριο νὰ δημιουργήσῃ — γιατί ἡ ψυχὴ αὐτὴ δὲν κουράσθηκε ἀκόμα, ἡ ψυχὴ αὐτὴ κουράσθηκε μοναχὰ ἀπὸ τὴ θύμηση τῶν περασμένων, ἀλλὰ δὲν κουράσθηκε ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν ἐρχόμενων. Ὅταν ἔμουν στὴ Βενετία μ' ἐπίασε μιὰ λαχτάρα τρομερὴ νὰ τὴν ἐβλεπα νὰ βούλιαζε μαζί με τὰ παλάτια της καὶ μ' ὅλες τίς θύμησης καὶ μ' ὅλη τὴν ἱστορία της, καὶ με ἔρθε ἔπειτα ἕνας πόθος καὶ νὰ γεννήσω καινούριο καὶ ὁμορφο, ὅσο ἄσκοπο κι ἂν φαίνονταν. Καὶ εἶναι βέβαια ὅλα ἄσκοπα στὴ ζωὴ αὐτὴ, ἀλλὰ ἡ δημιουργικὴ δύναμη δὲν τῆς μέλει, καὶ ὅλο γρομερίζει καὶ ξαναφτεάνει τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Μ' ἀρέσει ἡ αἴσθηση ποῦ δίνει τὸ ποίημα σας πὸς ὅλα αἰώνια περνοῦν καὶ ὅλα αἰώνια ξαναγυροῦν ἀλλαγμένα. Τὸ ὀνομάζω αὐτὸ ἐγὼ, τὸ ὄραμα τοῦ αἰώνιου περάσματος, ἢ τὸ ὄραμα τῆς αἰωνιότητος. Ἀμὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι τόσο καθαρόματος ἢ ἀνοιχτομάτης ποῦ νὰ ἔχη πάντα τὸ ὄραμα αὐτό, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀξίζει, γιατί εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε του πράξη, καὶ οὐδὲ χάνεται μένονταξ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Ὅμως ἡ ψυχὴ μου εἶναι πρὸβνι.

Πάντα μόνος θὰ εἶναι, μὰ ἡ μοναξιά καὶ ἡ ἐρημιὰ του θὰ εἶναι χαρὰ του.

Ὅλα περνοῦν ἀγύριστα,

Μὰ ἡ Ἑλλάδα μιά καὶ ἀγύριστη πᾶσι, καὶ νὰ τὴν κλαίει!

Ὅλα ὅμως ξαναγυροῦν, ὅσο ἀλλαγμένα καὶ ἂν εἶναι.

Ὅπου τόποι, δπου γερμάματα, θὰ σπειροῦμε μιὰν Ἑλλάδα καὶ μιὰ νιότη.

Ξαναρχεται ἡ ἀνοιξη, ἡ ἴδια καὶ ὅμως ἔχι ἡ

Ίδια. Θα ήταν άπαράλλαχτοι, αν δέν είχαμε μνημονικό, οι άνθρωποι, κι αν ξεχνούσαμε δλότελα. 'Αλλά ή ιστορία μας είναι μέσα στο αίμα μας (από την αρχή ως τώρα) και τό φαρμακώνει. Πρέπει να μάθουμε να ξεχνούμε. Είναι πολύ όμορφο εκείνο τό «Κι όποιος δούλος σας θα γίνη . . . » στο τέλος τής στροφής.

'Αλλά και τί δέν είναι όμορφο και δυνατό και σκληρό στο στόμα του Γύφτου;

Εάν κ' έμεις είν' ή φυλή σας δέ θάρραη πουθενά!

Κάθε «Λόγος» του ποιήματος είναι ένα δλλκταιρο και ξεχωριστό ποίημα. Μερικοί είναι δυνατότεροι από τους άλλους. 'Ο «Έρχμός» του Γύφτου είναι πολύ μουσικός και τρέχει σαν ποτάμι. 'Απειρα πράγματα λείει ό στίχος, ό όμορφος

Και καρτέραγε τόν Τούρκο να τήν πάρη.

Δείχνει όλη τήν εξάντληση τής Πόλης. Δέν είχε πιά δύναμη να θέλη τίποτα. 'Ο «Δουλευτής» είναι πολύ δυνατό. 'Η «Αγάπη» δέν εξαντλεί όλο τό βάθος κι όλο τό πάθος τής αγάπης, ίσως επειδή τήν έχει από καιρό ξεπεράσει ό Γύφτος. 'Αλλά είναι γιαμάτο ιδέες χτυπητές. Και τους «Θεούς» τους έχει ξεπεράσει ό Γύφτος, όχι όμως και τους «Αρχαίους». 'Ο «θάνατος των αρχαίων», τό πέρασμα εκείνο των ειδώλων, είναι θαυμάσιο. 'Η περιγραφή σ' όλο τό ποίημα μου μιλούν κτευθεία, και είναι χτυπητά βαλμένες και πλασμένες (είναι τό επικό μέρος). 'Ο στίχος και ό ρυθμός, ό πλούτος και τό άνυπόταχτο των ρυθμών και στίχων με μαγεύουν σ' όλο τό ποίημα. Και ότι όλα, ιδέες, εικόνες, στοχασμοί, αίσθήματα, στίχοι, ρυθμοί, μουσική, σκοτάδια και φώτα, ίσκιιοι και φεγγεβολιές, είναι προσωπικά και δικά σας, τό λέει τό τετράστιχο αυτό, τό όμορφο, και πού ταιριάζει στον καθένα, πού ξέρει να τραγουδά κατά κάποιο δικό του τρόπο

Είρω απ' όλα τὰ τραγούδια,
μέ για να τὰ πώ,
τὰ ταιριάζω τὰ τραγούδια
στο δικό μου τό σκοπό.

Οί τρεις λόγοι «'Ο θάνατος των θεών», «εθάνατος των αρχαίων» και «Γύρω σε μια φωτιά», συγγενεύουν μεταξύ τους και είναι άχώριστα και τὰ τρία, τό καθένα δηλαδή χωριστά, περιέχονται τό ένα στο άλλο. 'Αλλά ή σειρά τους είναι σωστή, και μετά τό θάνατο των περασμένων και των ειδώλων, έπρεπε να θανατωθούν και κείνοι πού θέλησαν να

ξεναφέρουν τάποχμείνα και να τὰ ζωντανέψουν. 'Επρεπε να καθαρισθί ή άέρας κι απ' κ' αυτούς, τους Παραβάτες.

Τό «Πανηγύρι τής Κακάβας» είναι ωραιότατο και σε τραντάζει ή δύναμή του. 'Η περιγραφή των Γύφτων τρέχει σαν ποτάμι, όπως στον «Έρχομό». Μόνο μου φάνηκε πως οι Γύφτισσες δέν είναι αρκετά ζωγραφισμένες, αν και τό λίγο πού λέτε γι' αυτές είναι πανέμορφο. Και γι' αυτό ίσως θα ήθελα περισσότερα, για να χορτάσω τήν όμορφιά τους. —Τί δύναμη βρίσκεται μέσα στην ξαφνική εμφάνιση του 'Αποκριάρη του Βασιλιά, τί δύναμη στα λόγια του ξεχωριστού Γύφτου έπειτα, και τί δύναμη στο άκουαλο, πολύδσο ξανάχρησμα του πανηγυριού, μόλις άπόσωσαν τὰ λόγια τους ό μαντάτορας του Βασιλιά κι ό αντίλογος του Γύφτου! Τί δύναμη και τί όμορφιά!

Μ' άρεσε έπειτα ό «Προφητικός», πού ή σκληρή προφητεία του βγήκε αλήθεια («Και θάρραη μια μέρα, μαύρη μέρα!») και πού μας άφίνει στο τέλος μιάν ελπίδα πως θα ξεναφουτώσουν πάλι μια μέρα τὰ φτερά τής φυλής. Και πλατύτερη ελπίδα μας δίνει ό «Αναστάσιμος» πού προφητεύει μιάν πλατύτερη ψυχή.

Τό «Πικραμύθι του 'Αδάκρυτου» είναι μονάχο του ένα διαμάντι. Δέν ξέρω τί σχέση ιδιαίτερη έχει με τ' άλλα, γιατί τό διάβασα χωρία, με βέβαια έχει σχέση στενή, αφού διδάχνει τήν έλευθερία και προλέγει μια γενιά άνώτερη απ' όλες τις περασμένες, σκληρή και άπονη, νικήτρα του παντός.

'Αν σκοπός ενός έργου τέχνης είναι να ξελευθερώνη τόν άνθρωπο, τό ποίημα «'Ο Δωδεκαλόγος του Γύφτου» τόν έπέτυχε τό σκοπό του. 'Αλλά είναι βαθύ, και όσο περισσότερο τό διαβάζω, τόσο θέλω περισσότερο να τό διαβάζω και πάντα βρίσκονται καινούρια πετράδια άτίμητα μέσα του. Καμμιά φορά τό νόημα, στο πρώτο διάβασμα είναι σκοτεινό, και μπορεί να μείνη σκοτεινό, όσο κι αν τό διαβάση κανείς: τότε όμως ενεργεί ή μουσική του στίχου και ή suggestion πού μια λέξη, μια φράση, ένα άπλό επίθετο, ζυπνά μέσα μας και χύνει φως άπροσδόκητο. Μάλιστα, συχνά μ' άρεσει περισσότερο ή suggestion αυτή, παρά τὰ ξάστερα και ευκολοδιάλυτα νοήματα, πού ένίοτε λέν λιγώτερα πράγματα και χύνουν λιγώτερο φως.

Με συγχωρείς γι' αυτή τήν άταχτη πολυλογία μου, με, καθώς σε είπα, δέν είναι κρίση αυτή, ού-

τε είμαι άξιος να κάνω κρίσεις, παρά είναι άπλά συναισθήματα. Μπορούσε σε κάθε στίχο σχεδόν, να σταματήσω και να πώ τὰ συναισθήματα πού μου γεννή. Με τί σημαίνει; 'Όσοι συνηθίζουν να στοχάζονται βαθύτερα, δέν μπορούν παρά να βρουν πλούτο άμύθητο στο ποίημά σας και δύναμη περισσια. Αύτωνών μιλά τό ποίημα με χιλίες μύριες φωνές και μετά τό διάβασμα βγαίνουν, σαν από λουτρό, καθαρώτεροι, πιο έλεύθεροι, πιο έτοιμοι για μια νέα ζωή.

ΙΩΝ

Η ΠΕΘΑΜΕΝΗ ΝΕΑ

'Όποιος κ' ανείσαι, γρήγορα σύρε τ' άργό σου βήμα Στο χώμα, πού σκεπάζει μου τή στήχη τή θλιμμένη. Διαβίτη! τήνυχ μην πατήσ στο ταπεινό μου μνήμα, Τό μύμημα και τόν κισσό νάκούω πού άργά άνεβίβει.

Στέκεσαι; και περιστεριού φωνή λαχταρισμένη εστίναις. 'Όχι μη σφαχτή στον τάφο μου. Είναι κριμα! 'Αν θες σ' αλήθεια να χαρῶ, άχ άσ' το κι άε πηγαινίαι, Είν' ή ζωή τόσο γλυκιά! τόσο πικρό τό μνήμα!

Το ξέρεis; Μυρτοστολιστη στην πόρτα μας μι' αύγουλα. — Τόσο κοντά και τί μακράν απ' τόν άγαπημένο! — Με τὰ στεφάνια πέθανα του γάμου και υψούλα, Τὰ μάτια μου κλειστήκανε στο φως τό εύτυχισμένο, Και τώρα, ώμίμνα, κατοικῶ για πάντα μέσ' τόν 'Αδη, Στοῦ 'Ερέβους τίταλείωτο και θλιβερό σκοτάδι.

M. Γ.

José Maria de Heredia.

Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ

Θά σεσ θαμάσουνε μαιμόδες και παιδιά αν είναι αυτή ή επιθυμία σας...

ΓΚΑΙΤΕ

...Κ' έτσι άπαρητής με τό περιγέιο κ' έτσι χαλαστής με τή βλαστήμια τό θεσό μιας πίστης νιώθω μέσα μου

ΠΑΛΑΜΑΣ

Τόν είδα τή Μεγάλη Τρίτη τό πρωί. Με τὰ μάτια μου και όχι σε όνειρο. Τόν είδα ολοζώντανο τό Ναζωραίο και μίλησε μαζί του και λειτούργηθημα στη μικρή του κάμαρα, σε σε ναό μεγαλόπρεπο τής 'Ομορφιάς και τής 'Αλήθειας.

Γιατί ή μεστή κουβέντα του είταν ύμνος στην

ΨΥΧΑΡΗΣ

Η ΑΡΡΩΣΤΗ ΔΟΥΛΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΥ'

Ω φάος άγνόν.

'Ο 'Αντρέας γύρισε στο έργαστήρι του. 'Από τις είκοσι μετς είκοσι έξη του Σποριά, δηλαδή ως τή βίβιτα του Κλυζιού από τήν πρώτη συνάντησή τους στη ριλαθραπική έταιρία, πέφτανε άπανωτά στο άμοιρο κεφαλι του 'Αντρέα τὰ χτυπήματα τής Είμαρμένης. Κ' ίσια ίσια, είκοσι τέσσερεις ώρες πριν του δώση ή γιατρός τή θλιβερή τήν είδηση, παρασκευή, τις είκοσιπέντε του Σποριά, είτανε πίσσημη μέρα για τόν 'Αντρέα, είτανε τό δέφτερο μνημόσυνο από τὰ τέσσερα του χρόνου, τό μνημόσυνο τής άρραβώνας. Τί φως έλαμπε τότες στονού-

*) 'Η αρχή του στο 228 φύλλο.

ρανό! Και σήμερα τί σκοτάδι τόν πλάκωνε! 'Αχ! θυμότανε τώρα. Τί καλά πού τὰ θυμότανε όλα! Σα γνωριστήκανε, σαν άρραβωνιαστήκανε, στην αρχή, τόση και τόση αγάπη τους περέχουσε άξαφνα τὰ σπλάχνα, πού άδύνατο να δούνε στο δρόμο τους φτωχό, άδύνατο νακούσουνε για κανένα παθιασμένο, άκόμη κι αν είτανε ύφετικη δυστυχία, ύφετικοι άθρώποιοι, άδύνατο έναν πόνο να στοχαστούνε, δίχως να τους βουρκώσουνε δάκρυα τὰ μάτια. Και τί τους φέλεσε ή σπλάχνια τους εκείνη; Τί του φέλεσε του ίδιου ή καρδιά του; Τόν πόνο τόν αληθινό, τήν άρρώστια τής, δέν τήν καταλαβε. Σφάλιζε, κλειδωσε, βούλωσε, μολύδωσε τὰ μκτόφυλλά του. Χρόνια περάσανε και χρόνια. 'Όχι, δέν τό ξεχνῶ. Πως να ξεχάση; Ναι, βέβαια, δέκα χρόνια βάσταξε ή παντριά τους, δέκα χρόνια, έντεκα μάλιστα πάνε πού τήν έχασε. Πολής καιρός, πολής για ένα αίστημα. 'Όσο θέλεις. Τί να κάμης όμως πού ή 'Ολια στάθηκε ή πόηση τής ζωής του; 'Αλησμόνητη. Να τή λησμονούσε, θα λησμονούσε και τόν έαφότό του. Νά, τό γεφυράκι εκείνο τής Βενετίας όπου τήν άπάντησε, τό στενοδρόμι όπου σταθήκανε, ή calle della Pietà όπου τής μίλησε, του μαγίψανε τήν ψυχή. 'Ενα γεφυράκι κ' ένα στενό άρκούνε για να

γαμίσουνε άγάπη όλη τήν ύπαρξή σου. Και τήν άγάπη του τή σκότωσε, τήν άφησε μόνη κ' έρημη και παραιτημένη, να πεθάνη κάτω σε μια χώρα του Μεσημεριού, ενώ του λόγου του στο Βυριά έτραγε κ' έπινε και γελούσε τήν ώρα πού 'Εκείνη ξεβύχασε. Του κάκου! Τό βάρος άρτό του άπόμνησε άπκνω στη συνείδησή του, άπάνω, σαν άβγαλτη, σαν άξέτινχητη πέτρα. Πιρίεργο, πιρίεργο. Τόν έπνιγε, τόν άπόσωνε τό βαρος, άμα ή άλλη άρρωστη, άμα ή Κατινούλα χερστέεσε. Θάρραψε μια φορά πως τάπόσθνηε τὰ περασμένα, πως τὰ διώρθωσε, πως τή γιατρεβε τήν 'Ολια, όταν ξέχαφνε γιατρεψε και τήν Κατινούλα, εκείπερα, μακριά — τί μακριά! — σε μια χώρα τής Δύσης. 'Αχ! πού, πού είναι τώρα τό Μπ... τό αγαθό: Πού ή ήλιος: Πού οι πρασιναδες; Πού οι περιπατοι στα τειγίσματα ως τό λιμύ του λιμανιού; Πού είναι τό βουμάνι τής 'Αγάπης; Πού ή κλινική, σε γύριζε πίσω, με τήν ξαναζωντανεμένη τήν κόρη! Δέν τή βλέπεις; Κοιτεται στο κρεβάτι, κοιτεται γελαστή, χαρούμενη και βρήκε άθρώπους να τήν περιποιούνη τήν όρφανή, και δέν τό ξέρει πως τήν περιποιούνηται στο βρόντο, δέν τό ξέρει πως για δυό μήνες θάναι σαν τό μαρμαρο κρύα. Φοβερό να τό βάλης τέτοιο πρῶμα με τό νού